

„Si slobodný ako vták, súdruh.“
To nie je kompliment. To je
rozsudok smrti.

Pol Potov úsmev

Peter Fröberg Idling

absynt
prekliati/reportéri

~~absynt~~

Peter
Fröberg
Idling
Pol Potov
úsmev

O tom, ako švédská delegácia cestovala
Kambodžou Červených Kmérov

Preklad: Simona Jánošková

Prekliati reportéri
Absynt 2017

THAJSKO

LAOS

Lumphat

Malai

Siem Reap

Pailin

Battambang

Kampong Thom

KAMBODŽA

Skuon

Kampong Cham

Phnom Penh

Neak Loeng

VIETNAM

Sihanukville
Kampong Som

Kampot

Copyright © Peter Fröberg Idling 2015
All rights reserved. Published by arrangement
with Partners in Stories Stockholm AB, Sweden
Cover Art © Pavlína Morháčová
ISBN 978-80-89916-00-9

Predslov

Keď vo Švédsku v roku 2006 vyšla kniha Petra Fröberga Idlinga *Pol Potov úsmev*, vyvolala obrovský ohlas. Nepochybne aj preto, že spracoval pomerne mladý autor takú obsažnú, zložitú a v neposlednom rade rozporuplnú tému. Kniha opisuje Kambodžu v najtemnejších sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, keď na jej čele stál komunistický diktátor Pol Pot a nepočítané množstvo obyvateľov zahynulo od hladu alebo ich odpravili na druhý svet. Vykresľuje aj niekoľko politických cestovateľov, ktorých režim pozval do inak uzavretej krajiny, aby doma všetkých uistili, že mediálny obraz Demokratickej Kampučie, nútenej práce, mučenia a masových vražd je len mýtus, ktorý vytvorili imperialistické USA a ich spojenci. Do skupiny „užitočných idiotov“, ktorí dostali pozvanie, patrili aj štyria Švédi z takzvanej *Spoločnosti priateľov Švédska a Kampučie*, pričom popredný hovorca spoločnosti Jan Myrdal vo Švédsku azda desiatky rokov udával tón ľavicovo orientovaným intelektuálskym debatám. Títo štyria Švédi strávili v Kambodži dva augustové týždne v roku 1978. Fröberg Idling im v knihe dýcha na krk. Uvádza, ako sa vyjadrili pri návšteve priehrad, tovární či po rozhovoroch s roľníkmi na ryžových poliach alebo s politickými funkcionármi. Keď sa vrátili domov, s presvedčením hovorili o kambodžskom ľude, ktorý sa vymanol z dlhoročného koloniálneho útľaku, uctieva politických vodcov, lebo sa prvýkrát po vojne najedol do sýtosti, a ani náhodou sa nebojí rozprávať s cudzincami.

Inými slovami – misia zavřená?

Nie. Čo videli, to videli. Štvorčlenná švédska delegácia doložila svedectvo stovkami fotografií. Ako sa neskôr vyjadril jeden nórsky návštevník Kampučie: „Ak by sa ľudia cítili utláčaní, neodvážili by sa takto správať. Neprinútila by ich k tomu žiadna moc na svete.“

Peter Fröberg Idling v knihe ukazuje, že tejto moci sa to podarilo; tisíckilometrová potomkinovská kulisa nebola o nič nereálnejšia len preto, že ju oni neprekukli. Podopiera to rozprávaním o histórii Kambodže a Červených Kmérov po súčasnosť. Robí to veľmi zručne a čitateľ nie je na pochybách, že pár metrov od švédskych objektívov v procese vyvražďovania národa bujnie nefalšovaná diktatúra.

Fröberg Idling sa narodil v roku 1972 a sám priznáva, že bol ešte v kočíku, keď sa konali protesty proti Kissingerovmu bombardovaniu Kambodže a švédska opozícia proti vojne v juhovýchodnej Ázii prerástla do celonárodného hnutia. Čo teda oprávňuje *jeho*, keď to ani nezažil, položiť pod lupu udalosti, ktoré malo dávno preskúmať maoistické ľavičiarске združenie, čo pôsobilo v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch?

Zo štvorčlennej švédskej delegácie jedna odmietla interview, dvaja oľutovali, že sa dali tak ľahko oklamať, a Jan Myrdal na autora zúrivo zaútočil v bulvárnom plátku *Aftonbladet*. Odmietol priznať chybu alebo vziať späť čo i len jediné slovo („Čo som videl, to som videl. Písal som o tom.“).

V debate o knihe a v Myrdalovom príspevku sa však ukázalo, že dotýčny ťahá za kratší koniec. Nepodarilo sa mu nacytať Petra Fröberga Idlinga ani mu vytknúť faktografickú chybu. Autor strávil v Kambodži niekoľko rokov. Navštívil tie isté miesta a rozprával sa sčasti s tými istými ľuďmi ako kedysi členovia švédskej delegácie. Pokojne a metodicky poukázal nielen na ideologické korene angažovanosti za Demokratickú Kampučiu, na plne pochopiteľnú solidaritu s ma-

lým a utláčaným národom, ktorý sa vymanil spod zdanlivo neprekonateľnej nadvlády, ale aj, povedzme, na *existenciálne* korene tej istej solidarity. Keď (aj medzinárodne) uznávaný spisovateľ Per Olov Enquist v článku v bulvárnom plátku *Expressen* nazval hlavné mesto, odkiaľ Červení Kméri vysídlili obyvateľov, „nevestincom“, ktorý treba očistiť od imperialistickej špiny, a tvrdil, že to zarmúti len pasákov, je zrejmé, že z neho hovorila ani nie tak politická, ako skôr náboženská radikálnosť; a aj jeho detstvo v severnom Švédsku s evanjelikálnou cirkvou a celoživotná fascinácia obroditeľskými hnutiami akéhokoľvek druhu.

Enquist však ani zďaleka nie je (alebo nebol) jediný, kto vystúpil s takýmito nezmyselnými vyhláseniami. Ak sa človek prizrie koreňom švédskych ľavicových hnutí, zistí, že sa vo veľkej miere živili zaslepeným puritánstvom, snom o duchovnej čistote a návratom do stavu stratenej nevinosti, ktorá je skôr biblickej povahy, než by kotvila v realite. Zdá sa, že s takýmto puritánstvom, prezlečeným za politiku, nemajú Pol Potove „vražedné polia“ veľa spoločného. Alebo predsa len áno? Pochybnosť, ktorú Fröberg Idling zasieva do čitateľovho vedomia, robí z knihy vzrušujúci politický triler. Čitateľa nezaujíma iba vývoj deja, chce ho aj *pochopiť*. Všetci máme klapky na očiach. Fröberg Idling si raz položil otázku: „Čo som prehliadol ja?“ Zrejme toto objasňuje, prečo je *Pol Potov úsmev* taký úspešný aj za hranicami Švédska. Pre vysokú literárnu kvalitu.

Dvaja zo štyroch Švédov priebežne odpovedali na otázky, no od začiatku je jasné, že ich nekladie novinár, ale beletrista, ktorý navyše používa dokumentárnu reportáž ako *azda jedínú možnú formu* na vyrozprávanie príbehu. Tá zohráva dôležitú úlohu. V súčasnosti je prebytok žurnalistiky, ktorá chce byť dostupnejšou a presvedčivejšou tým, že siahá po viac alebo menej neprirodzených literárnych postupoch. Výsledkom je nafúknutý, prázdny, floskulový text. O *Pol Po-*

tovom úsmeve to neplatí. Peter Fröberg Idling je spisovateľ a presne vie, aká forma sa hodí k akému príbehu. Šikovne prepletá dejové roviny, pričom každá má vlastný tón. Postupným striedaním sa vytvára súvislá rytmická eskalácia, takže ku koncu je čítanie neúprosne.

Neustále sa vrstvia nové vzory a objavujú nové súvislosti.

Autor v prvom rade opisuje samotnú krajinu; z lietadla sa zdá, akoby ju tvorila iba voda. Politická história (od kolonializmu po súčasnosť) môže pôsobiť minimálne rovnako nejasne a nepolapiteľne. Fröberg Idling sa tiež snaží vykresliť pozadie osôb, ktoré sa stanú hlavnými postavami politickej drámy: vždy usmiateho princa Norodoma Sihanuka, západniarskeho miláčika, ktorý dodá revolúcii Červených Kmérov potrebnú legitimitu, a mladého učiteľa francúzštiny Saloth Sara, ktorý sa z nie celkom pochopiteľných dôvodov (podľa autora) stane Pol Potom, jedným z najkrutejších diktátorov na svete.

Samozrejme, rozoberá aj návštevu štvorčlennej švédskej delegácie a kladie si otázku, ako môže človek vidieť a zároveň byť zaslepený, a aký to bol pocit, prijať pravdu, ktorá sa nezakladala na realite. Postupne rozvíja úvahu, ako sa vlastne formuje pravda. Aký je rozdiel medzi tým, čo človek vidí a čo *chce* vidieť? Existuje vôbec? Alebo vidíme iba to, čo nás naučila vidieť história, lebo inak by sa zrútil celý svet?

Literárna reportáž s takouto detailne premyslenou a niekoľkoverstvovou kompozíciou je výnimočná nielen vo švédskej literatúre, ale v európskej vôbec. Napadá mi iba jeden autor, s ktorým možno porovnať Petra Fröberga Idlinga – Ryszard Kapuściński a jeho knihy o poslednom iránskom šachovi či o angolskej občianskej vojne. (Poľské vydanie Idlingovej knihy bolo nominované na významné ocenenie, ktoré pred pár rokmi vzniklo na Kapuścińského počesť.) Obaja autori majú vycibrený zmysel pre výstavbu textu z najmenších

stavebných kameňov, ktoré prispievajú k celku, a vedia na-
rábať s konkrétnymi zmyslovými detailmi.

Povedal by som, že okrem Kapuścińského boli Petrovi Fröbergovi Idlingovi najbližšími vzormi švédske cestovateľ-
ské a reportážne knihy, do ktorých sa premietalo politické
prebudenie koncom šesťdesiatych rokov. Popri politickej ra-
dikalizácii vtedy prebiehala aj radikalizácia estetická. Nerú-
cali sa iba hranice medzi elitou a bežnými ľuďmi, súkromím
a politikou, ale aj medzi takzvanou vysokou a normálnou
kultúrou. Takzvaná vysoká kultúra sa sprístupnila „ľudu“. V
výsledkom bolo napríklad to, že autori beletrie zrazu do-
kumentaristicky opisovali javy v bezprostrednej blízkosti –
v baniach či vo fabrikách. Tón bol síce spočiatku miestami
dogmatický a poučný, no viaceré knihy sa stali klasikou a sú
ňou dodnes, napríklad úžasný román Pera Olova Enquista
Legionärna (Legionári) z roku 1968, *Myten om Wu Tao-tzu*
(Mýt o Wu Tao-cu) Svena Lindqvista z roku 1967 či repor-
táž Sary Lindmanovej *Gruva* (Baňa) o kirunských baníkoch
z roku 1969.

Aj keď v *Pol Potovom úsmeve* ideologickú istotu týchto
diel nahradilo zdravé pochybovanie a programovosť sa zme-
nila na citlivú, vnímavú, neustále sa ozývajúcu zvedavosť,
v značnej miere odkazuje a stavia práve na švédskej tradícii
literárnej dokumentaristiky.

Steve Sem-Sandberg

Postavy

Hou Yuon: Diplomovaný ekonóm, študoval v Paríži. Člen parížskeho marxistického debatného krúžku, poslanec a známy ľavicový opozičník zo šesťdesiatych rokov. Počas exilovej vlády princa Sihanuka (GRUNK) minister vnútra. V roku 1975 alebo 1976 zavraždený.

Hu Nim: Ekonóm, študoval v Paríži. Poslanec, minister financií a známy ľavicový opozičník zo šesťdesiatych rokov. V Demokratickej Kampučii minister informácií. V roku 1977 popravený.

Ieng Sary: Študoval v Paríži. Zakladateľ parížskeho marxistického debatného krúžku. V Demokratickej Kampučii minister zahraničných vecí. Pol Potov švagor. V roku 1996 vystúpil z Červených Kmérov.

Ieng Thirith: Študovala v Paríži. V Demokratickej Kampučii ministerka sociálnych vecí. Manželka ministra zahraničných vecí Ieng Saryho. Pol Potova švagrína. V roku 1996 vystúpila z Červených Kmérov.

Isoup Ganthu: V rokoch 1973 – 1975 zodpovedný za reprezentáciu Sihanukovej exilovej vlády v Štokholme. Predtým pôsobil v Albánsku. V roku 1976 popravený.

Kaing Guek Eav/Duch: Učiteľ, študoval v Kambodži. Veliteľ tajnej phnompenskej väznice S-21. V roku 1999 zadržaný.

Khieu Ponnary: Jedna z prvých kambodžských študentiek. Študovala v Paríži. V Demokratickej Kampučii členka ústrednej komisie a predsedníčka Združenia žien. Pol Potova manželka. V sedemdesiatych rokoch upadla do schizofrénie. Zomrela v roku 2003.

- Khieu Samphan*: Diplomovaný ekonóm, študoval v Paríži. Prevzal vedenie parížskeho marxistického debatného krúžku po Ieng Sarym. Poslanec a známy ľavicový opozičník zo šesťdesiatych rokov. Od roku 1976 hlava Demokratickej Kampučie. V roku 1998 vystúpil z Červených Kmérov.
- Lon Nol*: Generál a minister obrany za vlády princa Sihanuka, ktorého zvrhol v štátnom prevrate v roku 1970. Do roku 1975, keď moc prevzali Červení Kméri, prezident. Utielol do USA. Zomrel v roku 1985.
- Mey Mak*: V Demokratickej Kampučii riadiaci letovej prevádzky na letisku Pochentong. V osemdesiatych rokoch Pol Potov tajomník. V roku 1996 vystúpil z Červených Kmérov.
- Norodom Sihanuk*: V roku 1941 korunovaný za kráľa. V roku 1955 abdikoval, ale ponechal si princovský titul. V roku 1970 vo vojenskom puči zosadený z trónu. Následne v Pekingu založil exilovú vládu GRUNK s Červenými Kmérmi. V rokoch 1975 – 1976 hlava Demokratickej Kampučie. Potom domáce väzenie. V roku 1993 opäť korunovaný za kráľa. V roku 2004 pre podlomené zdravie abdikoval.
- Nuon Chea*: Právnik, študoval v Thajsku. Podpredseda vlády Demokratickej Kampučie a od šesťdesiatych rokov až do Pol Potovej smrti jeho pravá ruka. V roku 1998 vystúpil z Červených Kmérov.
- Ok Sakun*: Študoval v Paríži. Koncom šesťdesiatych rokov predseda parížskeho marxistického debatného krúžku. Sprievodca delegácie Spoločnosti priateľov Švédska a Kampučie. Neskôr reprezentant Demokratickej Kampučie v Ženeve. Zomrel v roku 2002.
- Saloth Sar/Pol Pot*: Študoval v Paríži. Predseda kambodžskej komunistickej strany, premiér Demokratickej Kampučie a po roku 1975 vodca Červených Kmérov. Zomrel v roku 1998.

- Sok Rim*: Sprievodca delegácie Spoločnosti priateľov Švédska a Kampučie.
- Son Sen*: Učiteľ, študoval v Paríži. Člen parížskeho marxistického debatného krúžku. Zodpovedný za severovýchodnú zónu Demokratickej Kampučie. Neskôr minister obrany. V roku 1997 zavraždený.
- Suong Sikoeun*: Študoval v Paríži. Člen parížskeho marxistického debatného krúžku a mnohoročný časopisecký redaktor. V Demokratickej Kampučii pravá ruka ministra zahraničných vecí Ieng Saryho a tlačový hovorca ministerstva zahraničných vecí. Zodpovedný za zahraničné návštevy na nižšej úrovni. V roku 1996 vystúpil z Červených Kmérov.
- Ta Mok*: Člen ozbrojeného hnutia Kmér Issarak, ktoré bojovalo za oslobodenie Kambodže spod francúzskej nadvlády. Zodpovedný za juhozápadnú zónu Demokratickej Kampučie. Vodca Červených Kmérov po tom, čo v roku 1997 zosadil Pol Pota. V roku 1999 zadržaný, zomrel vo väzbe v roku 2006.

Návrh

„Áno, je to pradva.“

Z knihy L. M. Raattamau *Politiskt våld* (Politické násilie)

1

Cesta krajinou. Ak človek dôverne nepozná zákruty, výmole a vyjazdené stopy, nedosiahne ani sedemdesiatku. Neliši sa veľmi od kambodžských ciest. Staroveký chodník, stáročia rozširovaný. V modernej dobe vyasfaltovaný. Povrch je vyjazdený a popraskaný. Spoločenský konštruktéri upierajú pohľad inam.

Auto je z roku 1971. Niekdajší červený lak je zájdený špinou a v ľavom hornom rohu prasknutého okienka je vygravírované *Made in West Germany* (Vyrobené v Nemeckej spolkovej republike). V tom roku USA zhodili na Kambodžu šesťdesiatjedentisíc bômb. Pol Pot sa ešte volal Saloth Sar a ja som nebol na svete.

Prvý rozhovor.

Nízko nad jedľami visí skoré letné slnko. Všade tam, kde nerastie les, sa rozprestierajú svetlozelené polia s balvanmi. Ľudia tu obrábali pôdu tisícky rokov.

Vravím si, že to je vhodná cesta, lebo s kambodžskými náprotivkami má toho viac spoločného ako švédsko-fínska diaľnica E4. Vravím si, že to je vhodné auto, lebo niekomu slúžilo predtým, než bola Demokratická Kampučia zaznačená do mapy. Inak neviem.

Zelená brána. Po oboch stranách rastie vysoký kvitnúci orgovánový plot. Za ním je učupený starý červený domček.

Zodpovedá mojím očakávaniam?

Ale veď žiadne nemám.

No pri takejto ceste som si červenú chalúčku a orgován nepredstavoval.

2

Štyristosedemdesiatpäť metrov od brán Angkór Vatu do vnútorného chrámu prejde človek za necelých päť minút. Veže z dvanásteho storočia symbolizujú päť posvätných indických vrchov. Mohutná hradná priekopa predstavuje more. Navôkol sa široko-ďaleko rozprestierajú práce vyhlbené rybníky, veľké ako jazerá. Medzi nimi sú roztrúsené stovky chrámov. Toto miesto nemá páru.

Keď stavali Angkór Vat, žilo tam vraj milión obyvateľov. Bolo to najväčšie mesto tých čias. Väčšie ako Peking či Paríž. V priebehu histórie na kambodžskej vlajke ani raz nechýbala silueta hlavného chrámu. Nachádza sa vo fotoalbumoch a na pohľadniciach, zachytený proti slnku, v rannom či večernom svetle. Chodia sa naň pozerat turisti z celého sveta. Je to bezpochyby nádherná stavba.

Takmer vôbec sa však nerozpráva o tom, ako sa tento komplex budoval. Ako mohlo toľko veľkolepých chrámov vzniknúť za taký krátky čas, za pomoci jednoduchých nástrojov? Historici tvrdia, že si to vyžadovalo otrockú spoločnosť. Jeden obrovský pracovný tábor.

Je ľahké hovoriť o číslach, keď ide o rozmery či roky. Koľko životov však stála výstavba tohto zázraku?

Za aký čas človek zabudne na teror a utláčanie a vidí iba samotný monument?

Bežná verzia znie jednoducho.

Vojna vo Vietname destabilizovala neutrálnu susednú Kambodžu. V roku 1970 generál Lon Nol zosadil z trónu hlavu štátu, princa Sihanuka. Krátko nato vypukla občianska vojna medzi Lon Nolovým režimom, podporovaným USA, a komunistickou gerilou, zvanou Červení Kméri. V roku 1975 USA opustili Južný Vietnam a vtedy padla aj vláda v Kambodži. Moc prevzali Červení Kméri a pod vedením dovtedy neznámeho Pol Pota sa začala radikálna spoločenská transformácia. Krajina sa premenovala na Demokratickú Kampučiu, mestské obyvateľstvo bolo vysídlené na vidiek, kde vykonávalo nútené práce. Zrušilo sa súkromné vlastníctvo, sloboda vierovyznania a peniaze. Cieľom bola roľnícka spoločnosť, inšpirovaná maoizmom. Ukázalo sa, že Pol Pot nie je nikto iný ako učiteľ Saloth Sar, ktorý študoval vo Francúzsku. Za tri a pol roka zomrelo prinajmenšom milión sedemstotisíc ľudí – pätina obyvateľstva – z vysilenia, na choroby a popravami. V decembri 1978 Demokratickú Kampučiu napadol Vietnam. Pol Pot bol zosadený a vznikla vláda verná Vietnamu. Červení Kméri sa opätovne pustili do boja zo základní na thajských hraniciach. Zbrane zložili až po Pol Potovej smrti v roku 1998. Na jeseň 1993 sa v Kambodži pod záštitou OSN konali prvé demokratické voľby.

Tak vyzerá História.

Pol Pot z džungle, odnikadiaľ. Rady lebiek.

Jednoduché a nepochopiteľné.

Toto je moja prvá spomienka. Som v kočiку. Dospelí kráčajú jedným smerom. Zdá sa mi, že nebo je sivé, no možno